

Tragikomedija Srednje Evrope

KAVALIAUSKAS, Tomas (2012): Transformations in Central Europe Between 1989 and 2012 – Geopolitical, Cultural, and Socioeconomic Shifts. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth (UK), Lexington Books. 208 strani.

Milan Kundera je v svojem znamenitem esejju iz leta 1984 *Tragedija Srednje Evrope* samopomilovalno opisal usodo njenih malih narodov, po njegovem uničujoče stisnjenih med nemškim in ruskim interesnim območjem, nedolžnih žrtev različnih totalitarizmov in geostrateških načrtov. Esej je v drugi polovici osemdesetih postal ideološka opora in programska osnova novim srednjeevropskim progresivcem in konservativcem, demokratom in trdorokcem, nacionalistom in kozmopolitom, v njihovem boju zoper obstoječe, jaltsko oz. hladnovojnovsko stanje strani. Tako kot drugo pomembno delo tistega časa, *Antipolitika: srednjeevropske meditacije* Györgya Konráda (1984), je bil večkrat ponatisnjen v različnih jezikih od Baltika do Balkana. Taktično afirmiranje in vztrajanje na Kunderini »srednjeevropskosti« je bilo strateškega pomena v odporu sovjetskemu objemu in pozabljeno takoj, ko so nove elite Srednjo Evropo pripeljale v objem druge, »evroatlantske« polovice stare celine.

Če kdaj, je praznost tega koncepta jasna zdaj, petindvajset let pozneje – in natančno to je tema pričujoče knjige litovskega sociologa Tomasa Kavaliauskasa. »Srednjeevropceji«, kdorkoli so že, so namesto obljubljenе svobode dobili partitokracijo, namesto uveljavitve človekovih pravic ideologijo in prakso nacionalizma in patriarhalizma, namesto pravičnejše družbe divjanje

neoliberalizma, namesto prevlade libertarnih in emancipatornih idej vsesplošni konservativizem. Že uvodoma mu je popolnoma jasno, da »dvajset let zatem je očitno, da je bil izraz <živeti v resnici> naiven« (str. 16). Tega se drži v vseh dvanajstih poglavjih knjige, ki pogumno obravnava jo najrazličnejše vidike padlih idealov tega časa: od ekonomskega prestrukturiranja do politične preobrazbe, od etničnih do geostrateških vprašanj, od novih ideologij (evropeizacije, nacionalizmov, neoliberalizma) do nostalgij »za tistimi časi«. Lucidno izpostavlja vzporednice in ugotavlja navzkrižja postsocialistične tranzicije: kritizira njene zablode (ki se pletejo od etnogenez do nekakšnih »duhovnih ekonomij« kot alternativ zahodnemu kapitalizmu, posebej oster je do teleološkosti same ideologije tranzicije), hlapčevstvo novim svetovnim gospodarjem (sesuje recimo prosulo vilniuško izjavo deseterice 2003 ali licemerno Havlovo podporo ameriški invaziji na Irak), novi militarizem in »izvoz demokracije«, ksenofobijo in mukoma obvladane etnične napetosti, nenazadnje pa tudi še vedno žive kontroverze iz 2. svetovne vojne in delikatne aktualne odnose z velikima sosedama, Nemčijo in Rusijo. Iz obravnavanega sledi, da in kako šovinizem, pavperizacija, turbokapitalizem, potrošništvo, neokolonializem, patriarhalizem niso stranski učinki, epizodne pomanjkljivosti, občasne regresije ali stranpoti postsocialistične tranzicije, pač pa njeno inherentno bistvo, strukturna determinanta: »ekonomske reforme« so drugo ime za krajo državnega premoženja, ki so ga zagrešili tajkuni; »demokratizacija« je prinesla nove politične hierarhije, nič drugega; »nacionalni prepород« etnokratičen način vladanja in celo bratomorne vojne; »evroatlantske integracije« končni triumfalizem Zahoda in konsekvantno neokolonialni položaj Srednje Evrope.

Prednost knjige – njena širina in vehementne primerjave – je obenem njena pomankljivost, saj na enem mestu poseže na neobvladljivo veliko področij in so zato obravnave plitvejše od obetane-ga. V njej tudi skoraj ni obravnave Balkana,

ki je – tako kot baltski trojček ali višegrajski četverček – konstitutivni del postsocialistične Srednje Evrope. Kavaliauskas Slovenijo večkrat razglasi kot uspešno tranzicijsko državo – v neoliberalnem novoreku kot »primer dobre prakse« – čemur še zdaleč ni tako. Njegov stil pisanja je povečini esejistično sproščen, spet, z vsemi prednostmi in pomanjkljivostmi, ki jih ta prinaša. Polje njegove raziskave so bile tako politične izjave kot leposlovje, tako statistični viri kot že obstoječe študije; njegovi viri so bili tako politiki kot tranzitologi, tako temeljni misleci (post)moderne kot dnevnapolitični komentatorji, tako disidenti kot novi vladajoči ideologi. Opaziti je, da se je mestoma preveč opiral na njihova mnenja in premalo izpostavljal svoja, kar bi sicer, glede na njegovo kritičnost in reflektivnost, lahko upravičeno pričakovali. Na nekaj mestih je zdrsnil v moralistične meditacije, ki so za poanto knjige kot take manj pomembne (recimo ob letalski nesreči poljske državne delegacije na poti na komemoracijo v zloglasni Katynski gozd pri Smolensku leta 2010).

Dandanes se, v luči krize na globalni, evropski in lokalni, državni ravni, z rekapitulacijo dogajanj zadnjega četrta stoletja ukvarjajo praktično vsi – vsi si prisvajajo zasluge in vsi napačne pripisujejo drugim. Zato so take študije, kot je pričujoča, še toliko bolj pomembne. V Kavaliauskasovi gre torej za sijajen znanstveno reflektiran obračun s tragikomičnostjo postsocialistične tranzicije in »Srednje Evrope«, ki je že zdavnaj izgubila svojo pripisano »angelskost«, ki je dejansko nikoli ni imela. Sam bi to knjigo »padlih« ali »izdanih« idealov postavil ob bok preroški *Vzhodno od raja: civilna družba pod komunizmom in po njem* Tomaža Mastnaka (1992) ali pregledni *Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism and Myth in Post-Communist Europe* Vladimirja Tismaneanuja (1996). Avtor dokazuje, kako Srednja Evropa ni bila »ugrabljeni Zahod« le v času hladne vojne, ampak da je »ugrabljeni Zahod« tudi zdaj: prej del sovjetske hemisfere, zdaj periferija zahodne. Kaže tudi, da »revolucij 1989–1991« niso ukradli

»komunisti« oz. »stare sile«, pač pa sami njihovi protagonisti: v demokrate preoblečeni avtoritarni, v kozmopolite preoblečeni nacionalisti, v osamosvojitelje preoblečeni hlapci dekretov iz zahodnih centrov moči. Njegova zbirka razmišljanj ima jasno nit – neuspeh tranzicije – in ne glede na to, da bi na določenih mestih zaslužila poglobitve in zaostritve, predstavlja pomemben prispevek k tranzitologiji. Ta bi se morala izvleči iz slonokoščene stolpa klasične akademije, se končno vrniti v družbeno realnost in pripomoči k reševanju aktualne krize.